

Kolejny oksymoron czy nowa perspektywa dla rodzinnego / rodzimego biznesu? Kilka uwag o pojęciu, charakterze prawnym i funkcjach fundacji rodzinnej

Another Oxymoron or a New Perspective for Family / Indigenous Business? Some Remarks on the Concept, Legal Nature and Functions of the Family Foundation

Abstract

A family foundation is a new type of legal entity introduced in Poland by the Act of 26 January 2023 and modelled on the institutions of the private foundation, the enterprise foundation or the trust known in many foreign jurisdictions. It enables the achievement of a number of important economic goals, with succession planning and asset protection at the leading edge, but at the same time, it is subject to doctrinal criticism, primarily in terms of systemic and structural consistency, adequacy of nomenclature and possible field of application, as well as the adopted method of regulation. The purpose of this paper is to verify these objections.

KEYWORDS: family foundation, private foundation, succession planning, succession, inheritance, legacy, asset management, asset protection, company, statutes (charter), founder, beneficiary

SŁOWA KLUCZOWE: fundacja rodzinna, fundacja prywatna, planowanie sukcesyjne, sukcesja, dziedziczenie, zachówek, zarządzanie majątkiem, ochrona aktywów, przedsiębiorstwo, statut, fundator, beneficjent

ANDRZEJ HERBET – doktor habilitowany nauk prawnych, profesor Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II, ORCID – 0000-0002-5835-7438, e-mail: andrzej.herbet@kul.pl

1 | Wprowadzenie

Fundacja rodzinna to nowa forma organizacyjnoprawna, wprowadzona w Polsce na podstawie ustawy z dnia 26 stycznia 2023 r. pod takim samym tytułem^[1], która weszła w życie 22 maja 2023 r. Fakt, iż przed wskazaną datą brak było możliwości utworzenia takiej jednostki pod rządem prawa polskiego nie oznaczał, że figura prawna personifikowanej masy majątkowej przeznaczonej dla realizacji określonych celów prywatnych nie była wykorzystywana przez polskich inwestorów czy przedsiębiorców. W praktyce korzystano ze znanych większości systemów prawnych państw rozwiniętych – m.in. Austrii, Danii, Liechtensteinu, Luxemburga, Malty, Niemiec, Norwegii, Szwecji, Szwajcarii, czy USA – instytucji fundacji prywatnej (ang. *private foundation*, niem. *Privatstiftung*), tzw. fundacji komercyjnej lub przedsiębiorczej (ang. *enterprise foundation*, *commercial foundations*, niem. *Unternehmensverbundene Stiftung*) albo trustu^[2]. Konieczność podania aktu założycielskiego inkorporowanej osoby prawnej prawu obcemu powodowała jednak dodatkowe obciążenia i koszty, a także brak pełnej przewidywalności skutków podatkowych tego typu rozwiązań. Jest zresztą symptomatyczne, że przed rokiem 2023 problematyka dopuszczalności i skutków utworzenia fundacji prywatnej, rodzinnej czy też tzw. fundacji przedsiębiorczej była przedmiotem zainteresowania głównie przedstawicieli prawa podatkowego^[3]. Mając na uwadze dane komparatystyczne i empiryczne trzeba przyznać, że doktryna prawa cywilnego i handlowego

¹ Ustawa z dnia 26 stycznia 2023 r. o fundacji rodzinnej (Dz. U. z 2023 r., poz. 326 ze zm.; dalej: u.f.r.).

² Nieco szerzej na temat zob. Andrzej Herbet, „New perspective for a wealth management in Poland? General characteristics of the family foundation under the Act of 26 January 2023” *Forum Prawnicze*, nr 4 (2024) (w druku). W odniesieniu do poszczególnych jurysdykcji europejskich, zwłaszcza w kontekście dopuszczalności realizacji celów prywatnych oraz udziału przez fundacje prywatne w obrocie gospodarczym lub zarządzania podmiotami gospodarczymi zob. *Developments in Foundation Law in Europe*, red. Chiara Prele (Dodrecht-Heidleberg-New York-London: Springer, 2014) oraz *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, red. Anne Sanders, Steen Thomsen (Cambridge-Antwerp-Chicago: Intersentia, 2023) i zamieszczone tam opracowania (raporty) krajowe.

³ Zob. tytułem przykładu: Adam Mariański, „Opodatkowanie fundacji rodzinnych, czyli dokąd zmierza tzw. uszczelnianie systemu podatkowego” *Przegląd Podatkowy*, nr 4 (2020): 32-39; Adam Mariański, Adam Żądło, „Opodatkowanie fundacji prywatnych” *Przegląd Podatkowy*, nr 8 (2018): 25-27; Joanna Rusek, „Wykorzystanie fundacji prywatnej (rodzinnej) w procesie planowania podatkowego” *Monitor Podatkowy*, nr 11 (2011): 25-30.

nie wykazała się w tym zakresie należyłą inicjatywą i zorientowaniem na sygnalizowane już od pewnego czasu potrzeby rynku^[4], napędzane zarówno informacjami o tzw. konstytucjach rodzinnych i planach sukcesyjnych najbogatszych Polaków, jak i przemawiającymi do wyobraźni przykładami globalnych grup przedsiębiorstw zarządzanych przez podmioty typu fundacyjnego.

Zgodnie z przyjętymi założeniami legislacyjnymi^[5], tytułowe rozwiązanie ma zapewnić separację sfery gospodarczej i rodzinnej, a także kontynuację biznesu i ochronę majątku w perspektywie dłuższej niż jedno pokolenie^[6]. Transfer majątku do fundacji rodzinnej przeciwdziała jego dezintegracji i podziałowi w rezultacie zastosowania ogólnych przepisów prawa spadkowego^[7]. Na marginesie można odnotować, że – po pierwsze – określenia „majątek rodzinny” czy też „przedsiębiorstwo rodzinne” używane w uzasadnieniu ustawy i piśmiennictwie dotyczącym fundacji rodzinnej mają walor publicystyczny^[8], a z juretycznego punktu widzenia są pewnym skrótem myślowym – przed datą śmierci fundatora spadkobiercy lub inni beneficjenci nie mają bowiem do tego majątku żadnych

⁴ Co do wyjątków zob. przykładowo: Artur Tim, „Fundacje prywatne jako element liberalizacji polskich przepisów o spadkach. Refleksje na gruncie stanu prawnego Republiki Austrii i Księstwa Liechtenstein” *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. CIX (2018): 145-158; Maciej Zachariasiewicz, „Ustanowienie trustu w testamencie lub za pomocą innej czynności prawnej mortis causa pod rządami polskiego prawa spadkowego” *Rejent*, nr 2 (2009): 163-191; Maciej Zachariasiewicz, „Trust w praktyce polskich sądów i notariatu” *Rejent*, nr 5 (2004): 234-258.

⁵ Projekt ustawy o fundacji rodzinnej z uzasadnieniem, druk sejmowy nr 2798/IX kad. (dalej: *Uzasadnienie*), s. 5. <https://orka.sejm.gov.pl/Druki9ka.nsf/o/17118C9A9F6DE247C125890500329D3E/%24File/2798.pdf>. [dostęp: 10.10.2024].

⁶ Wskazane *ratio* jest też podawane przez piśmiennictwo. Zob. przykładowo: Rafał Adamus w: *Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec (Warszawa: C.H. Beck, 2024), 14-15; Michał Bieniak, „Fundacja rodzinna – organizacja i funkcjonowanie” *Palestra*, nr 3 (2023): 48; Aleksander Kappes, „Długo oczekiwane dobrodziejstwo czy legislacyjny bubel? Kilka uwag o fundacji rodzinnej” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 12 (2023): 5; Daria Leszczyk w: *Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, red. Piotr Grabowski, Daria Leszczyk (Warszawa: C.H. Beck, 2024): 2.

⁷ Zob. art. 922 i n. ustawy z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 1061 ze zm.; dalej: k.c.).

⁸ Próby definiowania przedsiębiorstwa rodzinnego, z efektami dalekimi od jednoznaczności, są podejmowane głównie przez przedstawicieli nauko ekonomicznych i o zarządzaniu. Zob. szerzej: Magdalena Strożek-Kucharska, Michał Mółka, „Fundacja rodzinna na tle innych fundacji? Przyczynek do dyskusji” *Przegląd Prawa Publicznego*, nr 12 (2023): 119-121 i cyt. tam piśmiennictwo.

praw. Po drugie, w związku z ograniczeniem możliwości prowadzenia przez fundację rodzinną pełnoskalowej działalności gospodarczej (zob. art. 5 u.f.r.) tytułowa instytucja nie umożliwia kontynuacji działalności prowadzonej przez fundatora bezpośrednio jako tzw. przedsiębiorcę indywidualnego – w tym przypadku, aby skorzystać z oferowanych przez nią korzyści, należy najpierw wnieść przedsiębiorstwo jako aport do spółki kapitałowej lub dokonać przekształcenia przedsiębiorcy w jednoosobową spółkę kapitałową^[9]. Z drugiej strony w funkcjonowanie fundacji rodzinnej są wpisane świadczenia dla beneficjentów, realizowane na zasadach określonych przez statut, bez zagrożeń dla integralności majątku rodzinnego lub płynności finansowej spółek, w których posiada ona udziały lub akcje. Świadczenia na rzecz beneficjentów mają nadto charakter subordynowany wobec zobowiązań fundacji rodzinnej związanych z prowadzoną aktywnością (podatkowych, wobec kontrahentów *etc.*) oraz zobowiązań alimentacyjnych – w tym sensie że termin do spełnienia ulega zawieszeniu w przypadku zagrożenia wypłacalności fundacji; możliwe jest też miarkowanie świadczeń (art. 37-38 u.f.r.).

Powyższe założenia, wsparte przez relatywnie nieskomplikowaną strukturę organizacyjną oraz daleko idące benefity podatkowe, sprawiły, że fundacja rodzinna szybko stała się popularną formą nie tylko planowania sukcesyjnego, czy też szerzej: akumulacji i zarządzania majątkiem (ang. *wealth management*), ale również separacji majątku (ang. *asset protection*), entuzjastycznie wręcz przyjętą przez część środowiska, głównie prawników – praktyków^[10]. Tylko w 2023 roku, a więc zaledwie w ciągu siedmiu miesięcy obowiązywania nowych przepisów, zarejestrowano 448 fundacji rodzinnych, zaś liczba wszystkich wniosków o rejestrację w tym okresie wyniosła 828. Na początku trzeciego kwartału 2024 roku, a więc nieco ponad rok od wejścia w życie ustawy zarejestrowanych fundacji rodzinnych było już 980. Tymczasem zestawienie przepisów ustawy,

⁹ Zob. art. 5841-58413 k.s.h. Zob. również Aleksander Kappes, „Uwagi o następstwie prawnym fundacji rodzinnej” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 9 (2024): 56-57.

¹⁰ Zob. przykładowo: Katarzyna Karpiuk, Jacek Pawłowski, Piotr Woźniakiewicz, „Fundacja rodzinna – przełomowe rozwiązanie dla biznesu rodzinnego” *Nowy Przegląd Notarialny*, nr 1 (2023): 5-34; Nikolett Kozioł, „Fundacja rodzinna – nowa instytucja w polskim prawie” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 10 (2024): 18-26; Agnieszka Krysiak, „Fundacja rodzinna – nowy instrument prawny w sukcesji mienia” *Temidium: Prawo i Praktyka*, nr 9 (2023): 31-38.

wstępnych analiz piśmiennictwa^[11] i obserwacji praktyki z motywami i deklaracjami zawartymi w uzasadnieniu projektu rodzi szereg pytań, m.in. o *ratio* i właściwe pole zastosowania tej instytucji, ryzyka związane z jej funkcjonowaniem oraz o to, czy przyjęte przez polskiego prawodawcę założenia konstrukcyjne są wobec nich adekwatne. Podstawowe znaczenie mają zarzuty – formułowane przede wszystkim z pozycji „klasycznego” prawa fundacyjnego^[12] – że ustawodawca wykreował kolejny oksymoron, paradoks metaforyczny równie mylący i zdradliwy, jak określenia „żywy trup”, „zimne ognie” czy „polski ład”. Twierdzi się bowiem (co można uznać za dyskusyjne), że fundacja rodzinna nie jest w istocie fundacją, a przynajmniej nie w ścisłym znaczeniu tego słowa, że stanowi ona swoisty „nowotwór” na ciele prawa fundacyjnego^[13], albo że ma z typową (zwykłą) fundacją niewiele wspólnego^[14] i wskazuje się (tym razem nie bez racji), że zarówno struktura, grono osób, które znajdują się w orbicie jej oddziaływania, jak i funkcje nie muszą mieć żadnych odniesień do relacji rodzinnych. Z powyższymi zastrzeżeniami wiążą się również obawy przedstawicieli tzw. trzeciego sektora o naruszenie przez nową instytucję dotychczasowego wizerunku fundacji tworzonych w celach użyteczności publicznej, wyrażane także w toku procesu legislacyjnego^[15]. Warto zatem poddać te zagadnienia bliższej analizie.

¹¹ Zob. zwłaszcza: A. Kappes, „Długo oczekiwane”, 8-9; Wojciech J. Katner, „O działalności gospodarczej fundacji i fundacji rodzinnej – głos w dyskusji” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 10 (2024): 40-45.

¹² Ustawa z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach (t.j. Dz. U. z 2023 r., poz. 166; dalej: u.f.).

¹³ Zob. Andrzej Kidyba, „Słowo wstępne”, [w:] *Ustawa o fundacjach. Komentarz*, red. Andrzej Kidyba (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023), 11.

¹⁴ Zob. Janusz Bieluk, „Możliwość zastosowania instytucji fundacji rodzinnej w rolnictwie” *Przegląd Prawa Rolnego*, nr 1 (2023): 81.

¹⁵ Zob. Strożek-Kucharska, Michał Mółka, „Fundacja rodzinna”, 126-127 i cyt. tam dalsze wypowiedzi oraz literatura. Z powyższych względów zgłaszano nawet postulaty zastąpienia nazwy „fundacja rodzinna” określeniem „Rodzinny Fundusz Sukcesyjny” albo „ordynacja rodzinna” (zob. ibidem) albo „fundusz rodzinny”, „powiernictwo rodzinne” czy też „beneficjum rodzinne”. Zob. Rafał Adamus, „Art. 1”, [w:] *Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec (Warszawa: C.H. Beck, 2024): 9.

2 | Pojęcie i ogólna charakterystyka polskiej fundacji rodzinnej

Fundację rodzinną można określić jako osobę prawną typu zakładowego (fundacyjnego), utworzoną przez będącego osobą fizyczną fundatora (jednego lub kilku) w celu gromadzenia mienia, zarządzania nim w interesie beneficjentów oraz spełniania świadczeń na rzecz beneficjentów^[16], która posiada fundusz założycielski w wysokości co najmniej 100.000 zł, nabywa osobowość prawną z chwilą wpisu do rejestru fundacji rodzinnych, działa przez swoje organy: zarząd i zgromadzenie beneficjentów, a fakultatywnie również przez radę nadzorczą, a w trosce o bezpieczeństwo powierzonych aktywów może prowadzić działalność gospodarczą jedynie w ograniczonym zakresie (art. 2 ust. 1, art. 4 ust. 1, art. 5 ust. 1 i 2, art. 11, 12, 17, 43, art. 54 ust. 1, art. 64 i art. 70 u.f.r.)^[17]. Do kategorii organów fundacji nie zalicza się sam ani fundator, jakkolwiek ustawa przyznaje mu wobec tworzonej fundacji rodzinnej szereg istotnych kompetencji (zob. art. 2 ust. 1, art. 23 ust. 4, art. 26 ust. 1, art. 61 ust. 3, art. 68 ust. 3, art. 70 ust. 1 i 2, art. 82 ust. 1, art. 83 ust. 1, art. 91 ust. 1, art. 103 ust. 1, art. 114 ust. 1 u.f.r.), ani beneficjent lub beneficjenci, którzy są adresatami spełnianych przez nią roszczeń, i z których co najmniej jeden powinien wchodzić w skład zgromadzenia beneficjentów.

Beneficjentem fundacji rodzinnej może być wyłącznie osoba fizyczna, m.in. sam fundator (art. 30 ust. 2 u.f.r.) – co odróżnia polską regulację od

¹⁶ Co do sposobu określenia przez art. 2 ust. 1 u.f.r. tzw. normatywnego celu fundacji rodzinnej, w tym relacji pomiędzy ostatecznym celem (np. zaspokajanie określonych potrzeb beneficjentów) a środkami jego realizacji (zarządzanie określoną masą majątkową w taki sposób, aby umożliwić finansowanie ww. świadczeń) zob. A. Herbet, „New perspective”, (w druku). Niezależnie od powyższego należy przyjąć, że już aktualne brzmienie tego przepisu wyklucza dopuszczalność utworzenia fundacji rodzinnej w formule tzw. *Selbstzweck-Stiftung*, a więc jednostki powołanej wyłącznie do zarządzania swoim majątkiem, wprost zakazanej w niektórych obcych jurysdykcjach (np. w Austrii).

¹⁷ Co do sensu tego rozwiązania i spójności katalogu zawartego w art. 5 u.f.r. zob. Andrzej Herbet, „A new perspective”, (w druku), jak również krytyczne uwagi A. Kappesa, „Długo oczekiwane”, 8-9. Zob. również bardziej sprawozdawcze opracowanie Jolanty Waszczuk-Napiórkowskiej, „Prowadzenie działalności gospodarczej przez fundację” *Prawo w Działaniu. Sprawy cywilne*, nr 60 (2024): 96-124. Zagadnienie to już stało się przedmiotem sporów i wypowiedzi orzecznictwa; zob. przykładowo wyroki WSA: w Warszawie z 23 maja 2024 r. (sygn. akt III SA/Wa 682/24); w Łodzi z 16 kwietnia 2024 r. (sygn. akt I SA/Łd 113/24).

wiodących jurysdykcji obcych^[18] – w praktyce częściej będzie to członek jego rodziny lub inna osoba bliska (o czym jeszcze poniżej), bądź też organizacja pozarządowa prowadząca działalność pożytku publicznego. Krąg beneficjentów albo sposób ich wyłonienia określa statut, zaś listę beneficjentów sporządza i aktualizuje zarząd fundacji rodzinnej (art. 30-32 u.f.r.). Również szczegółowy cel fundacji, doprecyzowujący wskazany wyżej cel ustawowy, powinien określać jej statut (art. 2 ust. 1 zd. 2 u.f.r.). Stanowiące element tego celu świadczenia na rzecz beneficjentów mogą polegać na przeniesieniu na nich środków pieniężnych, rzeczy lub praw albo oddaniu ich beneficjentowi do korzystania, np. w celu pokrywania kosztów ich utrzymania, kształcenia, leczenia *etc.* Katalog ten ma wyłącznie charakter przykładowy (art. 2 ust. 2 i 3 u.f.r.).

Do utworzenia fundacji rodzinnej jako osoby prawnej jest wymagane: (1) złożenie przez fundatora oświadczenia o ustanowieniu fundacji rodzinnej w akcie założycielskim albo w testamencie – w formie aktu notarialnego (art. 21 i 22 u.f.r.); (2) przyjęcie przez fundatora statutu określającego m.in. nazwę, siedzibę, cele, sposoby ich realizacji, skład i kompetencje organów fundacji oraz sposób powoływania ich członków, reguły działania, czy też przeznaczenie mienia pozostałego po rozwiązaniu fundacji – również w formie aktu notarialnego (art. 26 u.f.r.); (3) sporządzenie pisemnego spisu mienia wnoszonego na pokrycie funduszu założycielskiego w wysokości co najmniej 100.000 zł (art. 27 u.f.r.)^[19]; (4) ustanowienie organów wymaganych przez ustawę lub statut, tj. powołanie pierwszych członków tych organów; (5) wniesienie przez fundatora „funduszu założycielskiego”, a w istocie mienia przeznaczonego na pokrycie tego funduszu – w przypadku fundacji ustanowionej w akcie założycielskim przed wpisem do rejestru, a w odniesieniu do fundacji ustanowionej w testamencie w ciągu 2 lat od daty takiego wpisu, a wreszcie (6) zgłoszenie (na urzędowym formularzu) i wpis fundacji rodzinnej w rejestrze fundacji rodzinnych

¹⁸ Zob. przykładowo: Anne Sanders, „Enterprise foundations in Germany”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, 39; Steen Thomsen, „Foundation ownership around the world”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, 12 (*non-selfish purpose*) oraz uwagi zamieszczone poniżej.

¹⁹ Spis mienia wnoszonego do fundacji rodzinnej przez fundatora lub osoby inne niż fundator podlega aktualizacji przez zarząd fundacji również w toku jej działalności wraz z określeniem proporcji mienia wniesionego przez fundatora i inne osoby, czyli mienia „wniesionego przez fundację rodzinną” w rozumieniu art. 28 u.f.r. (art. 27 ust. 3-4 u.f.r.).

prowadzonego przez Sąd Okręgowy w Piotrkowie Trybunalskim^[20] (art. 4 ust. 2 oraz art. 110, 119, art. 121 ust. 1 u.f.r.). Z chwilą ustanowienia fundacji, tj. sporządzenia aktu założycielskiego albo ogłoszenia testamentu, w którym została ona ustanowiona, powstaje tzw. fundacja rodzinna w organizacji, która już na tym etapie posiada zdolność prawną i sądową (art. 23 ust. 1 u.f.r.). W przypadku fundacji rodzinnej ustanowionej w testamencie warunkiem jej powstania w docelowej formie ustrojowej jest wpisanie jej do rejestru w ciągu 2 lat od dnia ogłoszenia testamentu.

3 | Czy fundacja rodzinna to nadal fundacja?

Na podstawie wyników badań komparatystycznych w doktrynie prawa wskazuje się, że w kontynentalnych systemach prawnych tzw. *civil law* fundacja jest rozumiana jako „*self-governig and self-owning legal entity*”. Istotę fundacji opisuje się za pomocą triady konstytutywnych elementów: „cel – majątek – organizacja” (niem. *Zweck – Vermögen – Organisation*; ang. *purpose – assets – organization*)^[21]. Uszczegóławiając^[22], fundacja jest to: (1) jednostka organizacyjna posiadająca własną osobowość prawną bez członków lub udziałowców, (2) niezależna od założyciela, który wyposaża ją w początkowy majątek (przy czym transfer mienia jest celowy, ale co do zasady bezzwrotny), (3) ustala jej statut i (4) określa jej cel lub cele (realizowane w sposób trwały i co do zasady niepodlegające zmianie), (5) zarządzana i reprezentowana przez organy (ang. *directors*). Fundacja może zostać utworzona w drodze czynności prawnej *inter vivos* lub w testamencie, podlega zazwyczaj (6) rejestracji (z którą najczęściej wiąże się nabycie osobowości prawnej), a także (7) jakiejś formie publicznego

²⁰ Co do motywów wyłączenia rejestracji fundacji rodzinnych spod kompetencji sądów rejestrowych prowadzących Krajowy Rejestr Sądowy, wskazaniu i właściwego funkcjonalnie sądu i metodzie powielania regulacji rejestrowej zob. Kappes, „Długo oczekiwana”, 11; Herbert, „New perspective” (w druku).

²¹ Zob. Peter Meinecke, „The German and the Liechtenstein family foundation after the German foundation law reform” *Trust & Trustees*, nr 6 (2023): 541 i cyt. tam dalsza literatura.

²² W nawiązaniu do dorobku doktryny, badań prawnoporównawczych, ale i definicji ustawowych, które pojawiają się w niektórych obcych systemach prawnych, np. we wspomnianym poniżej prawie duńskim i Lichtensteinu.

nadzoru sprawowanego przez sąd, organy administracji publicznej lub skarbowej albo inny organ (np. tzw. *charity commission*)^[23], rekompensującego brak nadzoru właścicielskiego oraz udziałowców pełniących rolę tzw. *residual claimants*^[24]. Definicja ta ma, co zrozumiałe, charakter ogólny i typologiczny, a recepcja wskazanych zasad w poszczególnych jurysdykcjach następuje w sposób zróżnicowany – co nie zmienia faktu, że wyznacza ona zespół cech, które determinują istotę (naturę) i konstrukcyjną „tożsamość” tego typu jednostki organizacyjnej. Jest ona nieco bardziej szczegółowa, ale – jak widać – w punktach kluczowych nie odbiega od poglądów na istotę fundacji jako instytucji o charakterze niekorporacyjnym, utworzonej z inicjatywy fundatora do realizacji w sposób trwały i na podstawie wpływów uzyskiwanych z powierzonego majątku, wskazanych w akcie fundacyjnym celów^[25], bądź też personifikowanego majątku celowego, formułowanych w polskiej nauce prawa^[26] i orzecznictwie^[27].

Element celu, który stanowi podstawowe uzasadnienie dla personifikacji i zorganizowania wyodrębnionej przez fundatora masy majątkowej, jest

²³ Zob. Anne Sanders, Steen Thomsen, „Concluding Observations”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, 221-245.

²⁴ Zob. zwłaszcza Klaus J. Hopt, „The board of non-profit organizations: some corporate governance thoughts from Europe”, [w:] *Comparative Corporate Governance of Non-Profit Organisations*, red. Klaus J. Hopt, Thomas von Hippel (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 536.

²⁵ Zob. Henryk Cioch, *Fundacje w ujęciu prawa polskiego na tle porównawczym* (Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2000), 23. Dla porządku trzeba podkreślić, że cytowany Autor czyni elementem wskazanej definicji również rodzaj celu, jakiemu ma służyć fundacja (cele użyteczności publicznej).

²⁶ Zob. przegląd stanowisk w: Grzegorz Gura, *Fundacje kościelne w prawie polskim i niemieckim* (Warszawa: C.H. Beck, 2018): 2-4; Andrzej Ogonowski, Aldona Gibalska, *Fundacje i stowarzyszenia. Funkcjonowanie i opodatkowanie* (Kraków: Forum Doradztwa Podatkowego, 2014): 10; Paweł Suski, *Stowarzyszenia i fundacje* (Warszawa: Lexis Nexis, 2008): 333-337. Co do analogicznych stanowisk w piśmiennictwie obcym zob. przykładowo Maximilian Haag, Michael Tischendorf, „The German family foundation: concept, legal framework, and taxation” *Trust & Trustees*, nr 6 (202): 534-535.

²⁷ Zob. przykładowo: uchw. SN z 7 lipca 1993 r. (sygn. akt III CZP 88/93, OSNC 1994, Nr 1, poz. 14); uchw. (7) SN z 13 marca 2002 r. (sygn. akt III ZP 21/01, OSNP 2002, Nr 12, poz. 280 – akcentująca również element celu zgodny z art. 1 u.f.); wyr. NSA z 21 grudnia 2001 r. (sygn. akt II SA 786/00, MoP 2002, Nr 6, s. 244); post. NSA w Warszawie z 12 stycznia 1993 r. (sygn. akt I SA 1762/92); wyr. NSA w Poznaniu z 10 lutego 1994 r. (sygn. akt SA/Po 3045/93); wyr. SA w Warszawie z 30 lipca 1998 r. (sygn. akt I ACA 500/98).

niekiedy określany jako „serce” albo „dusza” prawa fundacyjnego^[28]. Co jednak charakterystyczne, w związku z poszerzaniem pola zastosowania tej formy organizacyjnoprawnej i listy celów, jakie mogą realizować fundacje (lub trusty) w większości współczesnych państw rozwiniętych, w doktrynie europejskiej coraz częściej rezygnuje się ze wskazywania jako ich cechy definicyjnej dążenia wyłącznie do realizacji celów społecznie lub gospodarczo użytecznych („idealnych”), określanych skrótowo jako „publiczne” (ang. *public purposes*) i związanych z koncepcją dobra wspólnego (ang. *public welfare*). Element ten jest w dalszym ciągu (czy raczej był) silnie akcentowany w nauce polskiej^[29], m.in. w związku z treścią art. 1 i art. 5 ust. 4 i 5 u.f., zgodnie z którymi fundacja unormowana w ustawie o fundacjach (tzw. fundacja „zwykła”) może być ustanowiona dla realizacji zgodnych z podstawowymi interesami Rzeczypospolitej Polskiej celów społecznie lub gospodarczo użytecznych, takich jak: ochrona zdrowia, rozwój gospodarki i nauki, oświata i wychowanie, kultura i sztuka, opieka i pomoc społeczna, ochrona środowiska oraz opieka nad zabytkami^[30]. Z naszej perspektywy warto odnotować, że wymaganie realizacji celu użyteczności publicznej nie ma charakteru niezmiennego w ujęciu historycznym: dla przykładu, nie zostało sformułowane wprost w pierwszym historycznie akcie prawnym regulującym prawo fundacyjne w II Rzeczypospolitej, tj. w dekrete Naczelnika Państwa z dnia 7 lutego 1919 r. o fundacjach i o zatwierdzeniu darowizn i zapisów^[31], mimo że jego przepisy były w tym właśnie kierunku interpretowane^[32]. Na marginesie można zresztą wskazać, że podział fundacji oparty na kryterium celu nie musi mieć wcale charakteru ostrego: fundacja rodzinna, której beneficjentem będzie organizacja pozarządowa prowadząca działalność pożytku publicznego (art. 30 ust. 1 pkt 2 u.f.r.), będzie

²⁸ Zob. Grzegorz Gura, „Art. 1”, w: *Ustawa o fundacjach. Komentarz* (C.H. Beck: Warszawa, 2021) art. 1, Nb. 1 i cyt. tam piśmiennictwo niemieckie; Andrzej Kidyba, *Ustawa o fundacjach. Prawo o stowarzyszeniach* (Warszawa: Wydawnictwa Prawnicze PWN, 1997), 14-15.

²⁹ Zob. przykładowo: Henryk Cioch, „Pojęcie i rodzaje fundacji (wybrane zagadnienia na tle prawnoporównawczym)” *Państwo i Prawo*, nr 2 (1987): 62-71; Janina Zaporowska, Jacek Mazurkiewicz, „Cel fundacji” *Monitor Prawniczy*, nr 12 (1994): 356 oraz cyt. w poprzednim przypisie H. Cioch i A. Kidyba.

³⁰ Fundacja pożytku publicznego może również prowadzić działalność gospodarczą i to o nieograniczonej co do zasady skali, z zastrzeżeniem, że uzyskiwane z tego tytułu przychody powinny być przeznaczane na realizację jej celów statutowych.

³¹ Dziennik Praw Nr 15, poz. 215 ze zm. Dekret obowiązywał do roku 1952.

³² Zob. przykładowo Wilhelm Edmund Rappé, *Fundacja* (Warszawa, 1937), 15-20.

wspierała *de facto* tę właśnie działalność, podobnie jak pod rządami ustawy o fundacjach dopuszczano uprzednio tworzenie fundacji o charakterze mieszanym, posiadających cele prywatnie i społecznie użyteczne^[33]. Cecha ta będzie natomiast podstawą do wyodrębniania podstawowych podtypów fundacji, tj. fundacji publicznych^[34], m.in. filantropijnych lub charytatywnych (ang. *philanthropic foundations, charitable foundations*)^[35] i fundacji prywatnych (ang. *private foundations*), w tym rodzinnych. Niezależnie od tego, czy w danym systemie prawnym przyjęto metodę odrębnej (jak w Polsce lub Austrii) czy łącznej (jak w Niemczech lub Szwajcarii) regulacji fundacji publicznych i prywatnych, nie uchybia to tezie o istnieniu wspólnych cech konstrukcyjnych zbiorczej kategorii fundacji i nie zwalnia nauki prawa z konieczności krytycznej analizy rozwiązań dedykowanych wyłącznie jednemu typowi czy też podtypowi fundacji.

Również z perspektywy krajowej należy zatem na gruncie *legis latae* odróżnić ogólne pojęcie fundacji (osoby prawnej typu fundacyjnego) jako kategorii zbiorczej i wyodrębniać w jej ramach dwa podstawowe rodzaje: fundacje publiczne („zwykłe”, „typowe”), unormowane w ustawie o fundacjach z 1984 r. lub ewentualnie w przepisach szczególnych, oraz fundacje prywatne (*verba legis* „rodzinne”), unormowane w ustawie z 26 stycznia

³³ Zob. post. SN z 7 stycznia 1997 (sygn. akt I CKN 16/96), a także: Małgorzata Dumkiewicz, „Art. 1”, [w:] *Ustawa o fundacjach. Komentarz*, red. Andrzej Kidyba (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023): 17-18; Suski, *Stowarzyszenia i fundacje*, 343.

³⁴ W języku polskim zwrot „fundacje publiczne” jako synonim dla fundacji tworzonych na podstawie ustawy z 6 kwietnia 1984 r. o celach społecznie użytecznych („fundacji zwykłych”). Wymaga to jednak precyzyjnej dystynkcji tej kategorii od „fundacji prawa publicznego”, tworzonych w inny sposób niż na podstawie czynności prawnej (np. w drodze ustawy), z reguły finansowanych ze środków publicznych i wykonujących określone zadania publiczne. W przeciwnym wypadku będzie to prowadziło do nieporozumień; zob. Sławomir Fundowicz, „Fundacje publiczne”, [w:] *Prawo administracyjne ustrojowe. Podmioty administracji publicznej*, red. Jerzy Stelmasiak, Jan Szreniawski (Oficyna Wydawnicza Branta: Bydgoszcz-Lublin, 2002): 195. W pewnych sytuacjach takie nieporozumienia generuje zresztą sam ustawodawca wskutek niejasnej metody i sposobu regulacji niektórych fundacji tworzonych *ex lege*. Zob. m.in. ustawę z dnia 5 stycznia 1995 r. o fundacji – Zakład Narodowy imienia Ossolińskich (t.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 1881); ustawę z dnia 18 września 2001 r. o fundacji – Zakłady Kórnickie (t.j. Dz. U. z 2020 r., poz. 1705) oraz uwagi Henryka Ciocha, „O potrzebie dokonania zmian w polskim prawie fundacyjnym” *Gdańskie Studia Prawnicze*, nr 2 (1999): 65-74.

³⁵ Zob. Helmut K. Anheier, Stefan Toepler, „Philanthropic Foundations. An International Perspective”, [w:] *Private Funds, Public Purpose. Philanthropic Foundations in International Perspective*, red. Helmut K. Anheier, Stefan Toepler (New York: Springer Science & Business Media, 1999), 11.

2023 r. o fundacji rodzinnej. Jak wskazano, na poziomie konstrukcyjnym fundacja rodzinna odpowiada bowiem charakterystyce fundacji „jako takiej”. Upoważnia to przede wszystkim do poszukiwania wspólnych cech fundacji publicznych i prywatnych, czy też odwoływania się w procesie wykładni przywołanych aktów prawnych do dorobku nauki prawa fundacyjnego, zwłaszcza w tych punktach, które są obu instytucjom wspólne. Zagadnienia dotyczące czynności prawnych prowadzących do powstania fundacji, trwałości samej fundacji i jej celu, dopuszczalności zmiany celu i zmiany statutu, zasad ochrony majątku fundacji, treść obowiązków powierniczych (ang. *fiduciary duties*) członków organów, w tym problem dokonywania tzw. czynności „z samym sobą” (ang. *self-dealing*), który może okazać się szczególnie istotny w przypadku fundacji rodzinnej, powinny być – jak się wydaje – rozwiązywane w identyczny lub podobny sposób. Mimo że szczegółowość ustawy o fundacjach jest znacznie mniejsza niż ustawy o fundacji rodzinnej, nie można nawet wykluczyć pomocniczego sięgania do przepisów tego pierwszego aktu prawnego w kwestiach nieuregulowanych w ustawie z 26 stycznia 2023 r. (choćaby odnośnie do oświadczenia o ustanowieniu fundacji)^[36]. Jeżeli okaże się to uzasadnione, będzie to stosowanie *per analogiam*; z uwagi na odrębność typologiczną fundacji tworzonych w celach publicznych ustawie z 6 kwietnia 1984 r. nie można bowiem przypisać formalnej rangi „części ogólnej” prawa fundacyjnego. Można też w tym kontekście przywołać argument historyczny: w pierwotnym przedłożeniu rządowym znajdował się przepis wyraźnie wyłączający stosowanie do fundacji rodzinnej przepisów ustawy z 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach^[37], z którego szczęśliwie zrezygnowano w trakcie prac parlamentarnych. Nie można również wykluczać stosowania *per analogiam* wybranych przepisów o fundacji rodzinnej do fundacji publicznych – tytułem przykładu można przywołać chociażby unormowania dotyczące przywoływanych wyżej obowiązków powierniczych członków organów (zob. art. 55 ust. 1 i 2, art. 67 u.f.r.).

Powyższe stwierdzenie nie uchybia konieczności akcentowania różnic pomiędzy fundacją zwykłą a fundacją rodzinną, jakie wynikają z odmienności celu oraz indukowanego przezeń układu interesów oraz struktury. Problemy związane z określeniem linii, wedle której przebiega

³⁶ Odmienne: Adamus, „Art. 2”, [w:] *Fundacje rodzinne*, 41.

³⁷ Zob. art. 2 projektu ustawy o fundacji rodzinnej, druk sejmowy nr 2798/IX kad.

w fundacjach *non-profit* tzw. konflikt agencji (ang. *principal – agent problem*)^[38], w wypadku fundacji rodzinnej rysują się zgoła inaczej. Jak już wskazano, utworzenie fundacji rodzinnej zapewnia separację mienia wniesionego przez fundatora, zwłaszcza z punktu widzenia jego wierzycieli^[39], a jednocześnie otwiera możliwość spełniania na rzecz beneficjentów określonych świadczeń, finansowanych z reguły pożytkami aktywów wniesionych do fundacji bądź przychodami z tytułu prowadzonej przez nią działalności inwestycyjnej lub gospodarczej^[40]. Co jednak równie istotne, transfer aktywów nie jest – z perspektywy fundatora i członków jego rodziny – zabiegiem nieodwracalnym. Statut powinien określać przeznaczenie mienia pozostałego po rozwiązaniu fundacji rodzinnej, przy czym dopuszczalne jest, aby trafiło ono do beneficjentów (wszystkich lub niektórych) lub do samego fundatora; jeżeli rozwiązanie fundacji następuje za życia fundatora, stanowi to zresztą regułą ogólną (zob. art. 103 ust. 1 i 2 u.f.r.)^[41]. Jeżeli dodać do tego potencjalny wpływ, jaki fundator i beneficjenci mogą mieć m.in. w zakresie zmiany statutu oraz podjęcia uchwały o rozwiązaniu fundacji rodzinnej (zob. m.in. art. 87 pkt 1 oraz art. 89 ust. 1 pkt 2 u.f.r.), to obiegowo przyjmowana w literaturze teza, wedle której podmioty te nie stanowią tzw. *residual claimants*, wymaga korekty lub przynajmniej uzupełnienia. Umożliwia to bardziej efektywne niż w fundacjach użyteczności publicznej rozwiązanie problemu tzw. deficytu kontroli^[42], ale może jednocześnie generować ryzyka innego typu.

³⁸ Zob. zamiast wielu: Richard Steinberg, „Principal-Agent theory and nonprofit accountability”, [w:] *Comparative Corporate Governance of Non-Profit Organizations*, red. Klaus J. Hopt, Thomas von Hippel (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 73-116.

³⁹ Fundacja rodzinna odpowiada solidarnie i subsydiarnie wobec fundatora za zobowiązania fundatora powstałe przed ustanowieniem fundacji. Analogiczna odpowiedzialność za zobowiązania powstałe po ustanowieniu fundacji rodzinnej dotyczy wyłącznie zobowiązań alimentacyjnych (art. 8 u.f.r.).

⁴⁰ Odrębnym, otwartym zagadnieniem jest to, czy świadczenia na rzecz beneficjentów mogą być też spełniane kosztem funduszu założycielskiego aż do jego pełnego wyczerpania (por. art. 2 ust. 1 oraz *arg. a contrario ex* art. 37 i 38 oraz art. 87 pkt 1 u.f.r.). W tym kierunku Adamus, „Art. 1”, [w:] *Fundacje rodzinne*, 21.

⁴¹ Dopiero w przypadku śmierci fundatora i braku beneficjentów majątek pozostały po rozwiązaniu fundacji rodzinnej trafia do spadkobierców fundatora (art. 103 ust. 4 u.f.r.).

⁴² Zob. przykładowo: Klaus J. Hopt, „The board of nonprofit organizations: some corporate governance thoughts from Europe”, [w:] *Comparative Corporate Governance of Non-Profit Organizations*, red. Klaus J. Hopt, Thomas von Hippel (Cambridge: Cambridge University Press, 2010): 536. Zob. również postulaty zgłaszane

Można mieć wątpliwości, czy próba mechanicznego przeniesienia (głównie proceduralnych) rozwiązań znanych prawu spółek kapitałowych^[43], bez uwzględnienia specyfiki fundacji, odpowiada potrzebom, jakie powstają na tym tle. Dodatkowo, w zestawieniu z silnie zaznaczoną pozycją samego fundatora (zob. art. 2 ust. 1, art. 23 ust. 4, art. 26 ust. 1, art. 61 ust. 3, art. 68 ust. 3, art. 70 ust. 1 i 2, art. 82 ust. 1, art. 83 ust. 1, art. 91 ust. 1, art. 103 ust. 1, art. 114 ust. 1 u.f.r.), otwarte jest pytanie o zupełność mechanizmów kontrolnych, jakie będą stosowane po jego śmierci.

4 | Fundacja deklaratywnie rodzinna?

Jako *ratio* określenia nowego typu fundacji jako „rodzinnej” w uzasadnieniu projektu ustawy powołano się na nazwy „analogicznych instytucji występujących w innych krajach (np. Szwajcaria, Niemcy, Dania)”, adekwatność wobec „celów, jakie ma spełniać (zabezpieczenie majątku przed utratą i zarządzanie nim, a także przeznaczanie majątku i dochodów z tego majątku zgodnie z wolą fundatora osobom trzecim)” oraz tradycję sięgającą zarówno prawa rzymskiego, jak i okresu II Rzeczypospolitej^[44]. Uzasadnienie to jest w części nieprecyzyjne i jako takie nieprzekonujące.

Rozpocząć wypada od użytego przez projektodawców argumentu komparatystycznego. Już pobieżny przegląd obcych jurysdykcji wykazuje, że zwrot „fundacja rodzinna” (ang. *family foundation*, niem. *Familienstiftung*) występuje raczej jako określenie języka prawniczego (nawet, jeśli często używany), a nie prawnego. Do wyjątków należą rzeczywiście wspomniane w uzasadnieniu projektu Niemcy i Szwajcaria. W przypadku naszych zachodnich sąsiadów zwrot ten pojawia się jednak wyłącznie w przepisach podatkowych, a mianowicie w ustawie o podatku o spadków i darowizn,

w tym zakresie przez Henryka Ciocha, „O potrzebie dokonania zmian w polskim prawie fundacyjnym” *Gdańskie Studia Prawnicze*, nr 5 (1999): 70, które nowa regulacja – jednak w nieco innej odsłonie i tylko częściowo – realizuje.

⁴³ Zwłaszcza z perspektywy regulacyjnej: przepisy o fundacji rodzinnej są w bardzo dużym stopniu wzorowane na dotyczących spółki z o.o. przepisach ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 18 ze zm.; dalej: k.s.h.). Zob. zestawienie podobieństw i przepisów w: Bieniak, „Fundacja rodzinna”, 50-59.

⁴⁴ Zob. Uzasadnienie, 6-7.

która definiuje fundację rodzinną (na własne potrzeby) jako fundację prywatną ustanowioną w interesie rodziny lub określonych rodzin^[45]. W Szwajcarii określenie to zostało użyte w art. 353 § 1 szwajcarskiego kodeksu cywilnego (ZGB)^[46] w celu wykluczenia możliwości pełnienia przez fundację rodzinną roli substytutu zakazanego od początku XX wieku fideikomisu^[47]. Tytułowe określenie funkcjonuje również jako zwrot języka prawnego w pominiętym w uzasadnieniu projektu prawie Lichtensteinu. Przepis art. 552 § 2 ust. 4 prawa osobowego i prawa spółek (PGR)^[48] definiuje „czystą” i „mieszaną” fundację rodzinną (niem. *reine Familienstiftung*, *gemischte Familienstiftung*) jako rodzaj fundacji prywatnej (niem. *privatnützige Stiftung*), której majątek jest przeznaczony, wyłącznie albo w dominującym stopniu, na pokrycie kosztów wychowania, edukacji, wyposażenia lub wsparcia członków jednej lub większej liczby rodzin lub realizację podobnych interesów rodzinnych. W Danii, której przykład również przywołano w uzasadnieniu projektu, legislatura rozróżnia fundacje zwykłe i fundacje komercyjne albo „przedsiębiorcze” (duń. *erhvervsfonds/erhvervsdrivendefonds*) unormowane w 2 odrębnych ustawach^[49]. Notabene, chociaż fundacje o celach rodzinnych są w Danii akceptowane (w tym jako tzw. fundacje przedsiębiorcze), od 1985 roku nie jest dopuszczalne utworzenie takiej jednostki, której wyłącznym celem byłoby wspieranie członków rodziny fundatora, o nieograniczonym, „wieczystym” czasie trwania.

⁴⁵ W wymiarze praktycznym miernikiem realizacji owego interesu jest procentowy udział samego fundatora, członków jego rodziny i ich zstępnych w sumie benefitów wypłacanych przez fundację. Zob. Haag, Tischendorf, „The German family foundation”: 535; Peter Meinecke, „The German and the Liechtenstein”, 540-541.

⁴⁶ Zob. *Schweizerisches Zivilgesetzbuch vom 10. Dezember 1907* (RS 210).

⁴⁷ Zob. Natalie Peter, „Family Foundations in Switzerland” *Trust & Trustees*, nr 6 (202): 581-583. Co charakterystyczne, w związku z treścią art. 353 § 1 ZGB szwajcarskie orzecznictwo i piśmiennictwo restrykcyjnie podchodzą do fundacji, których celem jest spełnianie świadczeń na rzecz członków rodziny, nieuwarunkowanych celem w postaci edukacji lub wyposażenia w celu usamodzielnienia się (porównywalnego z dawnym „wianem”) albo szczególnymi okolicznościami (np. chorobą lub niedostatkiem).

⁴⁸ *Das Personen- und Gesellschaftrecht vom 20. Januar 1926* (LGBL. Nr 1926.004). W ujęciu systemowym ustawa ta stanowi Część 3 Kodeksu cywilnego Wielkiego Księstwa Lichtenstein.

⁴⁹ Ustawa o fundacjach i niektórych stowarzyszeniach: *Lov nr 300 af 6 juni 1984 om fonde og visse foreninger* (LBK nr 2020 af 11 december 2020); Ustawa o fundacjach komercyjnych: *Lov nr 712 af 25 juni 2014 om erhvervsdrivende fonde* (LBK nr 984 af 20 september 2019).

Zestawienie perspektywy terminologicznej oraz regulacyjnej, metodologicznej i konstrukcyjnej prowadzi do wniosku, że w większości obcych systemów prawnych za podstawową – tak w sferze legislacyjnej, jak i doktrynalnej – uznaje się jednak komparację „fundacje publiczne – fundacje prywatne”. Kluczowe wydaje się jednak to, że w tych systemach prawnych, które operują określeniem „fundacja rodzinna” na płaszczyźnie normatywnej, ma ono charakter w pełni adekwatny i nie jest nadużywane – czego niestety nie można powiedzieć o ustawie z 26 stycznia 2023 r.

Przyjętą terminologię uzasadniałoby stwierdzenie jakiejś (optymalnie ścisłej) korelacji pomiędzy celami, jakie ma realizować fundacja rodzinna, a stosunkami filiacyjnymi czy też szerzej ujętymi relacjami rodzinnymi. Można przywołać tutaj stanowisko Leopolda Steckiego, sformułowane jeszcze na tle przepisów ustawy o fundacjach, iż „o tym, czy fundacja ma charakter wyłącznie rodzinny, decyduje nie jej nazwa, lecz cel i przedmiot działania oraz krąg destynatariuszy”^[50]. W świetle przepisów ustawy z 26 stycznia 2023 r. tak być może, ale nie musi. Istotnie, fundacja rodzinna może stanowić atrakcyjny instrument sukcesji rodzinnego (*sensu largo*) przedsiębiorstwa lub masy majątkowej obejmującej inne składniki majątkowe (pakiety udziałów lub akcji, nieruchomości, kolekcje sztuki itp.), który zabezpiecza ich integralność, zdolność do generowania zysku, ułatwia akumulację kapitału, a jednocześnie umożliwia korzystanie z nich w postaci benefitów przyznanych zgodnie ze statutem beneficjentom należącym do kręgu najbliższej rodziny fundatora (świadczenia pieniężne pokrywające koszty utrzymania, wykształcenia, leczenia, zapomogi w przypadku niedostatku, możliwość korzystania z lokali lub innych nieruchomości etc.). W tym zakresie ustawodawca trafnie rozpoznał problemy i ryzyka związane z brakiem kwalifikacji, a najczęściej motywacji i chęci zaangażowania się w bezpośrednie zarządzanie przedsiębiorstwami powstałymi na fali przemian społeczno-ekonomicznych lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku przez przedstawicieli kolejnego pokolenia^[51]. Skutkuje to zazwyczaj podziałem i sprzedażą aktywów na rzecz osób trzecich, a w najlepszym wypadku koniecznością spłaty spadkobierców, którym dane składniki majątkowe nie zostały przyznane

⁵⁰ Zob. Leopold Stecki, *Fundacja. Część druga i trzecia* (Wydawnictwo TNOiK: Toruń, 1996), 173.

⁵¹ Zob. *Uzasadnienie*, 3.

przez tych, którzy podjęli się misji kontynuowania działalności^[52]. W razie utrzymania niepodzielności majątku nierzadkie są przykłady głębokich konfliktów pomiędzy współspadkobiercami (i to niezależnie od stopnia pokrewieństwa), które ostatecznie przekładają się także na funkcjonowanie przedsiębiorstwa. Wniesienie praw do przedsiębiorstwa do fundacji rodzinnej przed tymi ryzykami zabezpiecza, pozostawiając jednocześnie spadkobiercom nestora szeroki wachlarz form zaangażowania w prowadzenie biznesu (np. w charakterze członków zarządu lub rady nadzorczej fundacji rodzinnej pełniącej funkcję podmiotu dominującego, członków zarządów lub rad nadzorczych spółek zależnych lub jedynie członków zgromadzenia beneficjentów fundacji).

Aspekt rodzinny pozostaje aktualny również wówczas, gdy przy ustanowieniu fundacji rodzinnej określono przeznaczenie majątku w sposób bardziej precyzyjny, a jednocześnie odbiegający od mechanizmów prawa rodzinnego (zob. art. 33 u.f.r.) i spadkowego. Nestor może m.in. wykorzystać ustanowienie fundacji rodzinnej jako próbę kierowania wyborami życiowymi i postępowaniem beneficjentów lub przyszłych beneficjentów – statut może bowiem przyznawać określone świadczenia na ich rzecz z zastrzeżeniem terminu lub warunku (np. ukończenia studiów wyższych; zob. art. 34 ust. 1 u.f.r.)^[53]. Dopuszczalne jest też wskazanie w charakterze beneficjenta lub beneficjentów jednego lub niektórych spadkobierców, podobnie jak zróżnicowanie ich pozycji prawnej (np. w zakresie rodzaju i wartości przyznanych świadczeń, powołania tylko niektórych z nich do zgromadzenia beneficjentów *etc.*). Z perspektywy spadkobierców

⁵² Dotyczy to zarówno spłat zasądzanych w ramach działu spadku na podstawie przepisów k.c., jak i na podstawie przepisów szczególnych. Tytułem przykładu można przywołać art. 183 i art. 30041 ustawy z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 18 ze zm.; dalej: k.s.h.), które niezależnie od przepisów u.f.r. przewidują możliwość ograniczenia wstąpienia do spółki spadkobierców zmarłego współnika lub akcjonariusza. Pozwalają one, przynajmniej częściowo, ograniczyć ryzyko dezintegracji (podziału) pakietu praw udziałowych, ze wskazaniem wszakże zasad spłaty spadkobierców, którzy do spółki nie wступują.

⁵³ Zob. przykładowo Daria Leszczyk, „Art. 34”, [w:] *Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, red. Piotr Grabowski, Daria Leszczyk (Warszawa: C.H. Beck, 2023): 70; Mariusz Witkowski, „Art. 34”, [w:] *Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec (Warszawa: C.H. Beck, 2024): 185. Interesująca może okazać się w tym kontekście ocena skuteczności warunków, które aktualnie lub w przyszłości – np. w efekcie postępujących zmian społeczno-kulturowych – mogą zostać uznane za sprzeczne z dobrymi obyczajami (zasadami współżycia społecznego), a nawet prawem (np. warunek rozwiązujący w postaci apostazji, zmiany wyznania, pozostawania w nieformalnym związku, związku homoseksualnym *etc.*).

„wykluczonych” efekty takiego działania mogą być porównywalne do wydziedziczenia, a nawet obejmować dalszych zstępnych z tej linii. Świadczenia od fundacji rodzinnej lub mienie otrzymane w związku z rozwiązaniem takiej fundacji są traktowane jako sposób otrzymania zachowku, analogicznie jak darowizny uczynione przez spadkodawcę (art. 991 § 2 k.c.), zaś przy obliczaniu tzw. substratu zachowku do spadku dolicza się fundusz założycielski fundacji rodzinnej wniesiony przez spadkodawcę za jego życia (art. 993 § 2 k.c.) oraz – w takim samym zakresie – mienie otrzymane w związku z rozwiązaniem fundacji (art. 993 § 3 k.c.), chyba że takie przysporzenia majątkowe nastąpiły ponad 10 lat przed otwarciem spadku (art. 994 § 1 i 2 k.c.)^[54]. W przypadku obliczania zachowku należnego na rzecz małżonka lub zstępnego spadkodawcy, który powołał do życia fundację rodzinną, nie dolicza się także mienia wniesionego do tejże fundacji przed datą zawarcia małżeństwa ze spadkodawcą lub przed co najmniej 300 dni przed urodzeniem zstępnego.

Lege non distinguente żaden przepis ustawy z 26 stycznia 2023 r. nie wymaga jednak, aby beneficjentem miała być wyłącznie osoba spokrewniona lub spowinowacona z fundatorem (zob. art. 33 ust. 1 pkt 1 oraz ust. 2 u.f.r.)^[55]. Umożliwia to wykorzystanie fundacji rodzinnej – jeżeli zostanie ona ustanowiona dostatecznie długo przed śmiercią fundatora – do pozbawienia członków najbliższej rodziny nie tylko praw (ekspektyw praw) do wniesionych do niej aktywów, ale i prawa do zachowku. Jeżeli np. fundator, który wniósł cały swój majątek do fundacji rodzinnej, wyznaczając jako beneficjenta siebie samego oraz osobę nieuprawnioną do zachowku (np. konkubinę), przeżył następnie co najmniej 10 lat, będzie to równoznaczne z wyłączeniem ochrony osób najbliższych spadkodawcy (np. żony i dzieci). Fundator może wreszcie zmienić – nawet tuż przed śmiercią i z dokładnie takimi samymi skutkami – krąg beneficjentów fundacji ustanowionej przed więcej niż 10 laty (wprost o możliwości zmiany beneficjenta

⁵⁴ Zob. np. Monika Błońska, „Fundacja rodzinna a prawo spadkowe”, [w:] *Fundacje rodzinne. Aspekty prawne i podatkowe*, red. Adam Mariański (Warszawa: Wolters Kluwer, 2023); 92-96; Rafał Kapkowski, „Problematyka obliczania zachowku w świetle ustawy o fundacji rodzinnej” *Palestra*, nr 9 (2023): 24-29; Joanna Kozińska, „Art. 129”, [w:] *Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec (Warszawa: C.H. Beck, 2024): 501-511.

⁵⁵ Jest to bezsporne. Zob. Rafał Adamus, „Czy nazwa «fundacja rodzinna» powinna pozostać?” *Rzeczpospolita* z 9 stycznia 2023 r.; Bieniak, *Fundacja*, 49; Kap-pes, *Długo oczekiwane*, 6; Daria Leszczyk, „Art. 1”, [w:] *Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, red. Piotr Grabowski, Daria Leszczyk (Warszawa: C.H. Beck, 2023): 2.

stanowi art. 14 ust. 2 u.f.r.). Trzeba przyznać, że określenie „fundacja rodzinna” nabiera w tym kontekście charakteru wysoce ironicznego.

Echa roli fundacji rodzinnej jako instytucji, która umożliwia niepodzielność „rodzinnego” majątku i korzystanie z niego, rezonują również w razie utworzenia jej przez małżonków, będących jednocześnie beneficjentami, jako alternatywa dla umowy majątkowej małżeńskiej (intercyzy). W analogiczny sposób – jako podstawę quasi-kontraktowego reżimu majątkowego – instytucję tę mogą wykorzystać konkubenci, w tym także tej samej płci^[56], czy też osoby żyjące we wspólnocie innego rodzaju.

Sposób określenia celu fundacji rodzinnej przyjęty w art. 2 ust. 1 zdanie 1 u.f.r. (*verba legis*: „[...] gromadzenie mienia, zarządzanie nim oraz spełnianie świadczeń na rzecz beneficjentów”) umożliwia pełnienie przez fundację rodzinną roli instrumentu separacji majątku (ang. *asset protection*) przed roszczeniami obecnych lub przyszłych wierzycieli^[57]. Innymi słowy, może ona zostać ukształtowana jako rodzaj nie tylko rodzinnego, ale i osobistego „skarbcza”, czy też – ujmując rzecz bardziej prozaicznie – „przechowalni majątku” na czas prowadzenia działalności o podwyższonym ryzyku (np. gospodarczej lub menedżerskiej), alternatywna do przewłaszczenia tego mienia na zabezpieczenie. Najbardziej skrajnym przykładem może być w tym aspekcie tzw. fundacja rodzinna *unius personae*, charakteryzująca

⁵⁶ M.in. z uwagi na brak w dalszym ciągu prawnej regulacji związków partnerskich. Zob. Adamus, „Art. 1”, [w:] *Fundacje rodzinne*, 16-18; tenże, „Blaski i cienie fundacji rodzinnej”. <https://www.prawo.pl/biznes/zalety-i-wady-fundacji-rodzinnej,522306.html>.

⁵⁷ W mediach szeroko dyskutowane są najbardziej intrygujące potencjalne przykłady takiego właśnie zastosowania fundacji rodzinnej, które lokują się zazwyczaj na styku biznesu i polityki. Zob. przykładowo: *Fundacja rodzinna Obajtka puchnie. „Tak ucieka z majątkiem”*, portal bankier.pl z 23 grudnia 2024 r. <https://www.bankier.pl/wiadomosc/Fundacja-rodzinna-Obajtka-puchnie-Tak-ucieka-z-majatkkiem-8865703.html>. [dostęp: 28.12.2024]; *Jak Obajtek wykorzystał fundację rodzinną i co z optymalizacją podatkową w takiej fundacji*, rozmowa z Mec. Pawłem Blajerem, portal biznes24.pl z 20 lutego 2024 r. <https://biznes24.pl/jak-obajtek-wykorzystal-fundacje-rodzinna-i-co-z-optymalizacja-podatkowa-w-takiej-fundacji-rozmowa/>. [dostęp: 28.12.2024]. Dla kompletności wyводу trzeba zaznaczyć, że utworzenie fundacji rodzinnej w celu „ucieczki” z majątkiem może być kwestionowane przez wierzycieli za pomocą skargi pauliańskiej (art. 527 k.c.), bądź na podstawie przepisów o bezskuteczności i zaskarżaniu czynności upadłego (art. 127 i n. ustawy z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe; t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 794, ze zm.). W przypadkach skrajnych tego typu zachowania mogą również wypełniać znamiona czynów zabronionych unormowanych w art. 300 i 301 ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2024 r., poz. 17, ze zm.).

się pełną „unią personalną”, w której jedyny fundator jest równocześnie jedynym beneficjentem, co za tym idzie – jedynym członkiem zgromadzenia beneficjentów, a jednocześnie jedynym członkiem zarządu – ustawa bowiem takiego układu nie tylko nie wyklucza, a wręcz go dopuszcza (art. 63 ust. 2 u.f.r.)^[58]. Jest to jednocześnie najbardziej radykalny przejaw nie tylko braku jakichkolwiek aspektów „rodzinnych”, ale również odezwania nowych polskich rozwiązań od teoretycznych modeli zarządzania tego typu jednostkami (*establishment of a foundation as a interconnected commitment mechanism*) i wskazywanych w literaturze światowej typowych cech fundacji^[59].

Co do zasady, za przykład nadużycia formy prawnej fundacji rodzinnej trzeba natomiast uznać jej wykorzystanie jako instrumentu optymalizacji podatkowej na użytek transakcji fuzji i przejęć. *Prima facie*, przeniesienie pakietu udziałów lub akcji (tudzież własności nieruchomości) na nabywcę za pośrednictwem fundacji rodzinnej – tzn. wniesienie do fundacji, zbycie przez nią, a następnie wypłata uzyskanej ceny jako mienia uzyskanego w związku z rozwiązaniem fundacji albo świadczeń na rzecz fundatorów / beneficjentów – może pozwolić na zmniejszenie skali efektywnego opodatkowania transakcji o 4%. Niezależnie od perspektywy uznania tego wariantu za przykład obejścia prawa podatkowego trzeba go uznać za sprzeczny z istotą fundacji, jako formy umożliwiającej realizację określonego celu w sposób trwały, a więc w dłuższym horyzoncie czasowym. Dodatkowe wątpliwości nasuwa treść art. 2 ust. 1 u.f.r., który definiując cel fundacji rodzinnej zakłada *implicite* zarządzanie wniesionym mieniem i jego akumulację, a nie rozdysponowanie (spieniężenie).

W rezultacie zastrzeżenie dla osoby prawnej, normowanej ustawą z 26 stycznia 2023 r. i to na zasadzie wyłączności (zob. art. 3 ust. 1 i 3 oraz art. 140 ust. 1, 2 i 5 u.f.r.), określenia „fundacja rodzinna” wydaje się daleko idącym uproszczeniem, jeżeli nie nadużyciem. Prawdą jest, że tytułowa instytucja może pełnić rolę instrumentu zapewniającego akumulację, niepodzielność i sukcesję przedsiębiorstw rodzinnych, uzupełniającego lub alternatywnego wobec ogólnych mechanizmów dziedziczenia. Z równym

⁵⁸ Zob. przykładowo: Adamus, „Art. 1”, [w:] *Fundacje rodzinne*, 17 i 33; Luiza Kwaśnicka, „Art. 13”, [w:] *Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, red. Piotr Grabowski, Daria Leszczyk (Warszawa: C.H. Beck, 2023): 32.

⁵⁹ Zob. S. Thomsten, N. Kavadis, „Enterprise Foundations. Law, Taxation, Governance and Performance” *Annals of Corporate Governance*, nr 4 (2022): 227-333 oraz przywoływaną wyżej literaturę dotyczącą dopuszczalnego celu fundacji, w tym fundacji prywatnej.

powodzeniem może ona być jednak wykorzystywana w sposób radykalnie odmienny lub bez jakiejkolwiek rodzinnej relewancji. Zapewne w jakiejś mierze polska fundacja rodzinna zawdzięcza swoją nazwę temu, że projekt ustawy, który był formalnie projektem rządowym, zgłoszonym przez Ministerstwo Rozwoju i Technologii, *de facto* miał charakter autorski i był przygotowywany w kooperacji z organizacjami zrzeszającymi tzw. firmy rodzinne^[60]. Decydujące prawdopodobnie było jednak to, że dla ówczesnej większości parlamentarnej określenia „rodzinny” lub „narodowy” miały znaczenie wręcz symboliczne, wykraczające poza wymiar polityczno-prawnej deklaracji. Nie są to jednak argumenty przekonujące. Zaskakujący jest z kolei brak w przepisach ustawy i jej uzasadnieniu odniesienia do problemów, które powstają na styku z prawem spadkowym, a które są żywo dyskutowane w doktrynie obcej – m.in. dopuszczalności „wieczystej” alienacji majątku rodzinnego spod ogólnych reguł dziedziczenia, środków ochrony beneficjentów nieuczestniczących w zgromadzeniu beneficjentów itp.

5 | Podsumowanie

Wejście w życie ustawy z dnia 26 stycznia 2023 r. o fundacji rodzinnej to niewątpliwie kamień milowy w sferze planowania sukcesyjnego w Polsce. Zwłaszcza w kontekście akumulacji majątku i zabezpieczenia integralności tzw. przedsiębiorstw rodzinnych tytułowa instytucja prawna umożliwia osiągnięcie celów społeczno-gospodarczych istotnych i zasadniczo korzystnych tak w skali mikro, jak i makro. Nie wydaje się przy tym, aby dopuszczalność ustanawiania fundacji o celach prywatnych – poza koniecznością weryfikacji niektórych, dotychczas obiegowo przyjmowanych założeń doktrynalnych – istotnie stanowiła swoiste *contratitio in adiecto*, rodziła ryzyko erozji szeroko rozumianego prawa fundacyjnego lub „utrąty reputacji” przez jednostki tego typu działające *non profit*. Powyższe obawy mitygują przede wszystkim przykłady obcych jurysdykcji, w których instytucje takie funkcjonują z powodzeniem od wielu lat. Kierunkowa aprobata dla konstrukcji tzw. fundacji prywatnych, podobnie jak uznanie fundacji rodzinnej za rodzaj fundacji (fundacyjnej osoby prawnej)

⁶⁰ Wskazuje na to zresztą samo *Uzasadnienie*, s. 3 i 6. Na temat procesu przygotowywania ustawy zob. szerzej: Stożek-Kucharska, Mółka, „Fundacja rodzinna”, 122-123.

w szerokim znaczeniu tego słowa, nie oznaczają oczywiście pozytywnej oceny nowej polskiej regulacji *en bloc*. Wręcz przeciwnie, prowadzą one do wniosku, że ustawodawca powinien preferować taką metodę i sposób regulacji, które nie będą odbiegać ponad potrzebę i bez uzasadnienia od ogólnych konstrukcji prawa fundacyjnego oraz generować zastrzeżeń pod kątem spójności konstrukcyjnej i systemowej tytułowej instytucji, co niestety nie w pełni jest udziałem ustawy z 26 stycznia 2023 r. W tym kontekście można jedynie żałować, że nie zdecydowano się na model jednolitej regulacji fundacji publicznych i prywatnych oraz kompleksową nowelizację ustawy z dnia 6 kwietnia 1984 r. o fundacjach, której potrzeba jest sygnalizowana od dekad^[61], oraz podkreślić, że tym istotniejsze będą wyniki krytycznej analizy porównawczej tych dwóch aktów prawnych. Potwierdza się ponadto nieadekwatność nazwy fundacji rodzinnej w stosunku do celów, jakich osiągnięcie realnie ona umożliwia. W połączeniu ze specyficznymi ryzykami, które generuje ta konstrukcja, skłania to do bacznej obserwacji tworzonych w praktyce fundacji rodzinnych, a przed doktryną stawia zadanie formułowania stosownych postulatów optymalizacyjnych *de lege ferenda*.

Bibliografia

- Adamus Rafał, „Czy nazwa «fundacja rodzinna» powinna pozostać?” *Rzeczpospolita*, 9 stycznia 2023.
- Adamus Rafał, „Polish Draft Law on «Family Foundations»” *Societas et Iurisprudentia*, nr 1 (2022): 19-35.
- Anheier Helmut K., Toepler, Stefan, „Philanthropic Foundations. An International Perspective”, [w:] *Private Funds, Public Purpose. Philanthropic Foundations in International Perspective*, red. Helmut K. Anheier, Stefan Toepler. 3-26. New York: Springer Science & Business Media 1999.
- Bieluk Janusz, „Możliwość zastosowania instytucji fundacji rodzinnej w rolnictwie” *Przegląd Prawa Rolnego*, nr 1 (2023): 81-93.

⁶¹ Zob. przykładowo: Henryk Cioch, „O potrzebie”, 65-74; Henryk Cioch, „Ustawa o fundacjach – wnioski *de lege ferenda*”, w: *Ius est remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. A. Jakubecki, J.A. Strzępka (Warszawa: Wolters Kluwer Polska, 2010): 116-135.

- Bieniak Michał, „Fundacja rodzinna – organizacja i funkcjonowanie” *Palestra*, nr 3 (2023): 48-60.
- Blajer Paweł, *Fundacja rodzinna. Pytania i odpowiedzi*. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Błońska Monika, „Fundacja rodzinna a prawo spadkowe”, [w:] *Fundacje rodzinne. Aspekty prawne i podatkowe*, red. Adam Mariański. 57-98. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Cioch Henryk, „O potrzebie dokonania zmian w polskim prawie fundacyjnym” *Gdańskie Studia Prawnicze*, nr 5 (1999): 65-74.
- Cioch Henryk, „Ustawa o fundacjach – wnioski de lege ferenda”, [w:] *Ius est remedium. Księga jubileuszowa Profesora Mieczysława Sawczuka*, red. Andrzej Jakubicki, Janusz A. Strzępka. 116-135. Warszawa: Wolters Kluwer, 2010.
- Cioch, Henryk, „Pojęcie i rodzaje fundacji (wybrane zagadnienia na tle prawnoporównawczym)” *Państwo i Prawo*, nr 2 (1987): 62-71.
- Cioch, Henryk, *Fundacje w ujęciu prawa polskiego na tle porównawczym*. Wydawnictwo UMCS: Lublin, 2000.
- Feldthusen, Rasmus Kristian, „Denmark: Enterprise Foundation”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, red. Anne Sanders, Steen Thomsen. 129-156. Cambridge-Antwerp-Chicago: Intersentia, 2023.
- Fundacja rodzinna. Aspekty prawne i podatkowe*, red. Paweł Tomczykowski. Warszawa: C.H. Beck, 2023.
- Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Fundacje rodzinne. Komentarz. Linia orzecznicza*, red. Rafał Adamus, Piotr Stec. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Grzywaczewska-Łuczowska Magdalena, „Organy fundacji rodzinnej”, [w:] *Fundacje rodzinne. Aspekty prawne i podatkowe*, red. Adam Mariański. 223-248. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Gura Grzegorz, *Fundacje kościelne w prawie polskim i niemieckim*. Warszawa: C.H. Beck, 2018.
- Haag Maximilian, Michael Tischendorf, „The German family foundation: concept, legal framework, and taxation” *Trust & Trustees*, nr 6 (202): 534-541.
- Hopt Klaus J., „The board of non-profit organizations: some corporate governance thoughts from Europe”, [w:] *Comparative Corporate Governance of Non-Profit Organizations*, red. Klaus J. Hopt, Thomas von Hippel. 531-563. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.

- Izdebski Hubert, *Fundacje i stowarzyszenia. Komentarz, orzecznictwo, skrowidz.* Kra-snobród: ECO Anna Piechowiak, 2004.
- Kapkowski Rafał, „Problematyka obliczania zachowku w świetle ustawy o fundacji rodzinnej” *Palestra*, nr 9 (2023): 16-37.
- Kappes Aleksander, „Długo oczekiwane dobrodzieństwo czy legislacyjny bubel? Kilka uwag o fundacji rodzinnej” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 12 (2023): 5-12.
- Kappes Aleksander, „Uwagi o następstwie prawnym fundacji rodzinnej” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 9 (2024): 56-57.
- Karpiuk Katarzyna, Jacek Pałowski, Piotr Woźniakiewicz, „Fundacja rodzinna – przełomowe rozwiązanie dla biznesu rodzinnego” *Nowy Przegląd Notarialny*, nr 1 (2023): 5-34.
- Katner Wojciech J., „O działalności gospodarczej fundacji i fundacji rodzinnej – głos w dyskusji” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 10 (2024): 40-45.
- Kidyba Andrzej, „Prowadzenie działalności gospodarczej przez fundację” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 10 (1999): 2-6.
- Kidyba Andrzej, *Ustawa o fundacjach. Prawo o stowarzyszeniach*. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze PWN, 1997.
- Kozioł Nikoletta, „Fundacja rodzinna – nowa instytucja w polskim prawie” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 10 (2024): 18-26.
- Krysiak Agnieszka, „Fundacja rodzinna – nowy instrument prawny w sukcesji mienia” *Temidium – Prawo i Praktyka*, nr 9 (2023): 31-38.
- Mariański Adam, „Opodatkowanie fundacji rodzinnych czyli dokąd zmierza tzw. uszczelnianie systemu podatkowego” *Przegląd Podatkowy*, nr 4 (2020): 32-39.
- Mariański Adam, „Polska fundacja rodzinna – postulaty legislacyjne” *Monitor Prawniczy*, nr 3 (2022): 129-134.
- Mariański Adam, Adam Źądło, „Opodatkowanie fundacji prywatnych” *Przegląd Podatkowy*, nr 8 (2018): 21-29.
- Meinecke Peter, „The German and the Liechtenstein family foundation after the German foundation law reform” *Trust & Trustees*, nr 6 (2023): 540-552.
- Michalak Sebastian, „Wybrane elementy swobody fundatora w wyposażeniu fundacji rodzinnej w mienie oraz w kształtowaniu treści jej statutu” *Monitor Prawniczy*, nr 12 (2024): 753-762.
- Ogonowski Andrzej, Aldona Gibalska, *Fundacje i stowarzyszenia. Funkcjonowanie i opodatkowanie*. Kraków: Forum Doradztwa Podatkowego, 2014.
- Osajda Konrad, „Szczególne problemy z ustanowieniem fundacji rodzinnej w testamencie” *Przegląd Prawa Handlowego*, nr 12 (2024): 39-42.
- Peter Natalie, „Family Foundations in Switzerland” *Trust & Trustees*, nr 6 (2020): 580-589.
- Rappé Wilhelm Edmund, *Fundacje*. Warszawa: 1937.

- Rusek Joanna, „Wykorzystanie fundacji prywatnej (rodzinnej) w procesie planowania podatkowego” *Monitor Podatkowy*, nr 11 (2011): 25-30.
- Rzetecka-Gil Anna, *Ustawa o fundacjach. Komentarz*. Warszawa: LEX/el., 2018.
- Sanders Anne, „Enterprise Foundations in Germany”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, red. Anne Sanders, Steen Thomsen. 25-60. Cambridge-Antwerp-Chicago: Intersentia 2023.
- Sanders Anne, Thomsen, Steen, „Concluding Observations”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, red. Anne Sanders, Steen Thomsen. 221-254. Cambridge-Antwerp-Chicago: Intersentia 2023.
- Stecki Leopold, *Fundacja. Część druga i trzecia*. Toruń: Wydawnictwo TNOiK, 1996.
- Steinberg Richard, „Principal-Agent theory and nonprofit accountability”, [w:] *Comparative Corporate Governance of Non-Profit Organizations*, red. Klauss J. Hopt, Thomas von Hippel. 73-125. Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Strożek-Kucharska Magdalena, Michał Mółka, „Fundacja rodzinna na tle innych fundacji? Przyczynek do dyskusji” *Przegląd Prawa Publicznego*, nr 12 (2023): 112-133.
- Suski Paweł, *Fundacje i stowarzyszenia*. Warszawa: Lexis Nexis, 2008.
- Thomsen Steen, „Foundation ownership around the world”, [w:] *Enterprise Foundation Law in a Comparative Perspective*, red. Anne Sanders, Steen Thomsen. 7-24. Cambridge-Antwerp-Chicago: Intersentia 2023.
- Thomsen Stein, Nikolaos Kavadis, „Enterprise Foundations: Law, Taxation, Governance, and Performance” *Annals of Corporate Governance*, nr 4 (2022): 227-333.
- Tim Artur, „Fundacje prywatne jako element liberalizacji polskich przepisów o spadkach. Refleksje na gruncie stanu prawnego Republiki Austrii i Księstwa Liechtenstein” *Studia Prawno-Ekonomiczne*, t. CIX (2018): 145-158.
- Ustawa o fundacjach. Komentarz*, red. Andrzej Kidyba. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Ustawa o fundacjach. Komentarz*, red. Andrzej Kidyba. Warszawa: Wolters Kluwer, 2023.
- Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, red. Piotr Grabowski, Daria Leszczyk. Warszawa: C.H. Beck, 2023.
- Ustawa o fundacji rodzinnej. Komentarz*, red. Piotr Grabowski, Daria Leszczyk. Warszawa: C.H. Beck, 2024.
- Waszczuk-Napiórkowska Jolanta, „Prowadzenie działalności gospodarczej przez fundację” *Prawo w Działaniu. Sprawy cywilne*, nr 60 (2024): 96-124.
- Wiórek Piotr Marcin, „Ciemna strona fundacji rodzinnej? Uwagi z perspektywy prawa niemieckiego” *Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego*, nr 11 (2021): 8-15.

Zachariasiewicz Maciej, „Trust w praktyce polskich sądów i notariatu” *Rejent*, nr 5 (2004): 234-258.

Zachariasiewicz Maciej, „Ustanowienie trustu w testamencie lub za pomocą innej czynności prawnej mortis causa pod rządami polskiego prawa spadkowego” *Rejent*, nr 2 (2009): 163-191.

Zaporowska Janina, Jacek Mazurkiewicz, „Cel fundacji” *Monitor Prawniczy*, nr 12 (1994): 355-358.

